

Rendszerváltás

Az alábbiakból kiderül, hogy a jelentősebb hazai politikai erők mindegyike hajlamos a történelmi értelemben vett rendszerváltáson keresztül kontextualizálni Magyarország jelenkori problémáit. 2006 őszén a Kossuth téren „a” forradalmat vitték volna véghez, Orbán a demokráciát állította volna helyre, Gyurcsány pedig a késő kádári mutyimentalitást számolta volna fel. Mire szolgál ez a stratégia, és milyen változatai vannak? A rendszerváltás befejezésének politikai kiskatéja.

A rendszerváltás esemény: lehet rá emlékezni, meg lehet ünnepelni, tudományos kutatás tárgyává lehet tenni, oral history archívumot lehet róla létrehozni, akár még vitatni is lehet, hogy megtörtént-e egyáltalán – vagyis mint eseményt meg lehet kérdőjelezni. A rendszerváltás ugyanakkor az új időszámítás origója is: az új kalendárium a közelmúltat a rendszerváltás „előttire” és „utánira” bontja. A korszakhatár beiktatásával egységesül, ami korábban történt: egy teljes, befejeződött korszak jellemzőit veszi fel, ezzel együtt a későbbi tettek is előzmény nélkülinek tűnnek. Ez magyarázza az olyan megfogalmazások költői jellegét, mint például: „Még a rendszerváltás után tizenhét évvel is...” A rendszerváltás a kezdet kezdete: valamilyen radikális törést fejez ki, hasonlóan a forradalom modern jelentéséhez. Mintha azonban a modern politikai gyakorlatok tárházába, harmadik lehetőségként, a „rendszerváltás” is bekerült volna a demokratikus közfel-hatalmazás eljárásai, a polgári engedetlenség vagy éppen a forradalom mellé. Az előbbiekkal kapcsolatban rendelkezésre állnak a bármikor aktualizálható minták, receptek és kellékek. Vannak közkeletű elképzeléseink arról, mi szükséges egy forradalom kirobbantásához vagy egy polgári engedetlenségi mozgalom elindításához. Azonban hogyan lehet rendszert váltani?

A kérdésre adott választ nehezíti, hogy a miniszterelnök őszi beszédének nyilvánosságra kerülése (2006. szeptember 17.) után divatossá vált „rendszerváltás” fogalma – mint politikai követelés, illetve hivatkozási alap – történelmi időhöz és térhez kötött. A „valódi”, „igazi”, „új” stb. rendszerváltást követelő állampolgárok, illetve az azt kiigazítani, beteljesíteni vagy megvédeni igyek-

vő politikusok nem valamely formális értelemben vett rendszerváltással operálnak, hanem szinte kivétel nélkül az államszocialista diktatúrából a parlamentáris demokráciába történő 1989–90-es, magyarországi átmenetre hivatkoznak. „A” rendszerváltás tehát a változtatás igényét kifejezésre juttató politikai aktusok mintája. Ha tehát meg akarjuk érteni, hogy milyen társadalmi képzeletvilágban kap értelmet a rendszerváltás követelése, illetve egyéb politikai használata, valamiképpen a múlt és jelen viszonyához, az emlékezethez kell fordulnunk. A kérdést fordítva is fel kell tenni, arra keresve a választ, hogy a rendszerváltással operáló politikai gyakorlatok miképpen határozzák meg és alakítják a kollektív „mi” helyét abban a társadalmi „itt és most”-ban, amelyben elvégzik őket.

A történetet érdemes 2006 őszén kezdeni – jóllehet a rendszerváltás fogalma korábban is szerepelt a politikai szókészletben. Egyfelől természetesen részét képezte a harmadik Magyar Köztársaság alapító mitológiájának, szoros összefüggésben a nemzeti függetlenség, a szabadság és a demokrácia eszményeivel. Másfelől pedig, valahol a politikai nyilvánosság peremvidékein, folyamatosan virágzott az ellopott vagy elmaradt rendszerváltás mítosza is. Azonban a Kossuth tér 2006 ősztől nemcsak a kormányváltást, pontosabban a rendszerváltást követelő tüntetőknek adott helyet, hanem egy olyan tágabb, nyilvános teret is megnyitott, ahol a rendszerváltás kikerülhetetlen hivatkozási pont lett. Politikai tőkévé vált, amelyet ki-ki a maga módján igyekezett kamatoztatni. A tényleges szereplők közül hármat emelek ki, akik kisebb torzítással ugyan, de kellően reprezentálják az említett teret.

A Kossuth tér politikai nyilatkozatainak kavalkádja helyett elsősorban a tüntetés eseményeinek és intézményesülésének folyamatát érdemes szemügyre venni, amely politikai cselekvésként meghatározott mintákat követ. Látni fogjuk, hogy e minták közül a legfontosabb a „rendszerváltás”. Noha a két legnagyobb parlamenti párt közül a Fidesz egyes politikusai kezdetben felszólaltak a téren, sőt Orbán Viktor október 23-i ünnepi beszédében önmagát pártjával együtt a Kossuth téren helyezte el (kijelentve: „ez hozott ki bennünket nap mint nap, újra és újra a Kossuth térre”), a „Kossuth téri forradalmárok” hamar elszigetelődtek a nagypolitikától. Petícióik eredménytelenek maradtak, a Fidesz lemondta a szeptember 23-ra meghirdetett nagygyűlését, illetve Orbán egyszer sem jelent meg a téren. Idővel pártok alatti, illetve feletti civil erők szövetségként igyekeztek meghatározni magukat. Mindezek ellenére politikai hatásuk nem elhanyagolható. A Kossuth tér mellett, mintegy a politikai (nem egyenlő szárú) háromszög két másik csúcsaként, az MSZP és a Fidesz egyes nyilatkozatait fogom elemezni. Orbán már említett, a budapesti Astorián elhangzott beszédére,¹ illetve Gyurcsány Ferencnek az Országház Felsőházi termében ugyancsak 2006. október 23-án elhangzott beszédére² fogok hivatkozni. Ezenkívül két elemzést vizsgálok meg közelebbről, amelyek mindegyike az „őszi események” okait keresve igyekszik újrarájzolni a politikai palettát. Orbánnak „Az igazság szabaddá tesz” című írása 2006. október 14-én a *Magyar Nemzet*ben jelent meg,³ míg Gyurcsány 2007. január 26-án publikálta „Szembe-nézés” című munkáját a *Népszabadság*ban.⁴

2006 = 1956

A Parlament előtti tüntetéssorozat szeptember 17-én kezdődött: ezen a napon került nyilvánosságra Gyurcsány Ferencnek az MSZP május 26-i frakcióülésén elhangzott beszéde. Az eseményeket a Kossuth tériek mindvégig forradalomként ismerték és ismerik el, amelyet a beszédhez kapcsolódó igazság-hazugság tematikához igazodva olykor a morális vagy az erkölcsi jelzővel illetnek. A forradalom célja a kormány lemondatásán túl a rendszerváltás. A téren a kezdeti napokban jelentős tömegek gyűltek össze, amelyek jelenlétükkel támogatták és legitímálták a Kossuth tériek követeléseit. (E támogatók az év végére jószerivel magára hagyták a permanensen tüntetőket, a decemberi „rendszerváltó felvonulásokon” csupán néhány száz fő vett részt, a december 22-i alkotmányozó nemzetgyűlést a budapesti Ötvenhatosok terén pedig érdeklődés hiányában népgyűléssé minősítették vissza.)

Már az első napokban megalakultak a tér főbb koordinálói, a tüntetők nevében fellépő szervei, a Magyar Nemzeti Bizottság 2006,⁵ illetve a Forradalmi Nemzeti Bizottmány.⁶ Szeptember 20-án a téren tartózkodók közfelkiáltással Nemzeti Kerekasztalt alakítottak. Mint azt Takács András, a Nemzeti Bizottság tagja a sajtónak elmondta, nem véletlenül választották ezt az elnevezést. Az 1989-es Ellenzéki Kerekasztalhoz képest azonban különbségként jelölte meg, hogy míg ott megbízás nélküli ügyvivők képviselték a nemzet azon részét, amely a változást akarta, addig „[m]ost már, nyugodtan mondhatjuk, felhatalmazással bíró személyek fogják képviselni”. Kijelentette továbbá, hogy a szerveződés a rendszerváltáskor működő Ellenzéki Kerekasztal mintájára tevékenykedik majd, és egyik fő célja, hogy tárgyalásokat kezdeményezzen a kormánnyal.

A Kossuth tériek akciói sok esetben tehát a tárgyalásos forradalom politikai mintáját követték: a fenti explicit hivatkozásokon túl erre utalnak a tüntetők által összeállított petíciók, a jelenlegi hatalommal való tárgyalás szándéka, Szűrös Máttyás⁷ és Pozsgay Imre⁸ felszólalása a téren, vagy annak hangsúlyozása, hogy a Kossuth tér valóban a teljes magyar népet képviseli – szemben az egykori önjelölt rendszerváltó értelmiséggel. Október 23. után ez a forogatókönyv veszített jelentőségéből, és előtérbe kerültek a tüntetők saját találmányai, mint például a „rendszerváltó népgyűlés”, a „rendszerváltó felvonulás” vagy az „alkotmányozó népgyűlés” politikai gyakorlatai. A rendszerváltás politikai jelszóként való használata mégis érvényben maradt.

Forradalom és rendszerváltás összefüggéseit tekintve azonban lényegesen nagyobb szereppel bírt az 1956-ra történő hivatkozás: annak kinyilatkoztatása, hogy ami történik, az maga '56. 1956 szerepe (azonkívül, hogy 2006 az évforduló okán a forradalom emlékeve volt) azért jelentős, mert romantikus mintákat és kellékeket ad ahhoz, miképpen is kell forradalmat csinálni – lévén a tárgyalásos '89 hősi töltete lényegesen halványabb. Ezenkívül az is fontos, hogy a harmadik Magyar Köztársaság alapító mitológiája szerint 1989 az '56-os forradalom folytatása, beteljesítése volt (csakúgy, mint ahogyan a demokratikus átmenet legfőbb szimbolikus motívuma az elhazudott '56-os forradalom és szabadságharc rehabilitálása volt).

1956 rendkívül erős analógiája több forrásból táplálkozik. Egyrészt a téren felszólalók az 50 évvel korábbiakkal azonosítják az eseményeket, másrészt számos jelszó és transzparens idézi az '56-os forradalmat. Ezek közül a legegységesebbek az „'56, '56”, a „vesszenek a vörösök!”, az „aki magyar, velünk van” vagy a rendőrséggel

összefüggésben a „magyar rendőr velünk van”, illetve az „ÁVH” skandalása. A Kossuth téren nemzetőrség alakul, s a tüntetők, ha nem is a Magyar Rádiót ostromolják meg,⁹ de elfoglalják a Magyar Televízió székházát; ha nem is a Sztálin-szobrot döntik le, de megrongálják a Szabadság téri szovjet hősi emlékművet (az obeliszket festékkel öntötték le, és a „mondjon le Gyurcsány” és „mocskos komcsik” jelmondatokat írták rá); a lyukas nemzeti lobogót pedig az árpádsávos zászló helyettesíti. Mindezek mellett ne feledkezzünk meg '56 megidézésének egy másik, szimbolikus értelemben véve talán legsikerültebb performance-áról: egy eredeti T-34-es tank beindításáról október 23-án.

Mindez nem emlékezés '56-ra; a forradalom visszatér, újra megtestesül. Ez az analógia, sőt azonosság olyannyira erős, hogy jelentős társadalmi erők léptek fel ellene. A köztársasági elnök köztörvényes bűncselekménynek minősítette az MTV-nél történeteket, és nyilatkozatban tiltakozott az ellen, hogy azokat párhuzamba állítsák az 1956-os forradalommal. A miniszterelnök a Parlamentben tartott nemzetközi sajtótájékoztatón kijelentette, hogy ami történik, nem forradalom, hanem az 1956-os események megcsúfolása, a nemzeti történelemmel való visszaélés. Végül a harmadik legfőbb közjogi méltóság, az Országgyűlés elnöke is látszatnak minősítette a sokszorosan kinyilvánított azonosságot. Ugyanezzel a céllal több '56-os szervezet nyilatkozatot adott ki, és fellépett számos értelmiségi és szakértő is. Noha e megnyilatkozások mindegyike hamisként aposztrofálta a „Kossuth téri forradalmárok üzenetét”, voltaképpen mégis erre az üzenetre reagált.

A Kossuth téren megszületett rádió honlapja¹⁰ például a következőképpen indokolja megalakulását: „Hogy rendbe tesszük az 1989 óta félresiklott számtalan ügyünket. Hogy megcsináljuk a valódi rendszerváltást. Hogy beteljesítjük az 1956-os forradalom célkitűzéseit. Ez az internetes rádió és (majd) portál azért született, hogy a már meglévő hírforrásokhoz (...) társulva segítsen a 2006-os forradalmi láng életben tartásában.” A „félresiklott történelem” a poszt-szocialista Magyarország jellegzetes toposza, amely különösen a kilencvenes évek első felében volt népszerű. Eszerint az új életet onnan kell kezdeni, ahol a történelem zsákutcába jutott, vagyis a kommunizmust megelőző időkből (erre utal az árpádsávos zászló használata is). Lényeges, hogy a rendszerváltás követelése a politikai változtatás origóját és módját nem a kormányváltásban vagy egy (új) forradalomban, hanem a történelmi rendszerváltásban jelöli meg.

A „valódi rendszerváltás” tehát nem más, mint az '56-os forradalom folytatása vagy befejezése, pontosabban

az '56-os forradalmat befejezni hivatott rendszerváltás megvalósítása. Ennek megfelelően a forradalom kinyilvánítása a rendszerváltás követelésének egy formája, míg a rendszerváltás maga forradalmi tett. Jól látszik, hogy e politikai gyakorlat a jelent a rendszerváltást közvetlenül megelőző időbe, történetileg a nyolcvanas évekbe pozicionálja, ezzel folytonosságot tételezve a késő kádári hatalmi rezsim és a jelenlegi kormányzat között. A „forradalmárok” így az elnyomott magyarok helyét kapják, a kormány pedig az idegen kommunista elnyomók szerepét. Véghez kell vinni a rendszerváltást, mert az nem – vagy csak részlegesen – valósult meg. Ahogy az egyik tüntető a sajtónak frappánsan megfogalmazta: „mondjon le az egész rendszer”, „mert már 60 éve hazudnak”.

A visszaeső szenvedélybeteg

Az orbáni diagnózis a fentiekől abban tér el a leginkább, hogy nem tagadja a rendszerváltás megtörténtét. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a politikus a rendszerváltás követelése helyett éppen annak védelmében lép fel – noha, mint látni fogjuk, egyúttal kritika tárgyává is teszi. Ahogy arra „Az igazság szabaddá tesz” cím is utal, helyzetértékelésének kulcsfogalma a hazugság. Azt a hiedelmet aktualizálja, amely szerint a kommunizmus hazugság, olyan rendszer, amely meghamisította a történelmet és manipulálta az embereket. Ünnepi beszédében a következőképpen összegzi Magyarország történelmének utóbbi fél évszázadát:

„Egy olyan nép hazájában történt a csoda, amelyet a 20. század legnagyobb hazugsága, a szocializmus kétszer is meggyötört. Bőséget, igazságot, új hibátlan emberfaját, sőt mennyországot ígért, ám csak mérhetetlen szenvedést zúdított a magyarokra. A Német Nemzeti Szocialista Munkáspárt és a magyar nemzeti szocialisták ámokfutása éppen véget ért, és már be is jött Magyarországra a másik szocializmus, a nemzeti unokatestvére, a nemzetközi. S mi, közép-európaiak megtudhattuk, annyi közöttük a különbség, mint az Északi- és a Déli-sark között.”

Elemzésében ennek megfelelően a balatonőszödi frakcióülést „titkos májusi tanácskozásnak”, az MSZP 2006-os országgyűlési kampányát pedig „hazugsághadjáratnak” nevezi. A jelenlegi kormányzatnak a kommunistákkal történő azonosítása nem olyan direkt, mint a „Kossuth tériek” esetében, mégis egyértelmű. Egyfelől Orbán előszeretettel jeleníti meg idegenekként az ország vezetőit, azzal párhuzamban, ahogy a rendszerváltás utáni magyarországi közbeszéd a kommunizmust folyamatosan és sikeresen eltávolította a magyar nemzettől (a

fenti idézet kiváló példa erre). Orbán elemző írásában a „mi, magyarok” megjelölés strukturális ellentettje egy jelöletlen másik, amely kimondatlanul is behelyettesíthető a világruralomra törő kommunistákkal (esetleg egyéb érdekcsoportokkal).

A hazugságot továbbá nem egy ember tulajdonságaként mutatja be, hanem az egész MSZP-t e fogalmon keresztül határozza meg; ugyanis „a bajok gyökere nem egyetlen személybe, hanem a rendszerváltás felemásságát megtestesítő MSZP egyeduralmi szenvedélyébe kapaszkodik”. Ennek az okfejtésnek külön fejezetet szentel.

„Egy pártról van szó – írja –, amelyik régi szenvedélybeteg, és szenvedélye még mindig változatlan: egyeduralom mindenben és mindenáron. (...) A mi igazi ellenfelünk az egyeduralom, amelyben a verseny üres frázis csupán, hiszen szó sincs fair play vetélkedésről. (...) Az MSZP szótárában a verseny ma is azt jelenti, hogy csak egyetlen versenyző indulhat a győzelem esélyével, és ez ő maga.”

A múlt látszólagos továbbélését ebben az esetben tehát a jellem egysége biztosítja: a szenvedélybeteg soha nem tudja abbahagyni. E stratégia az MSZP-t egyértelműen az MSZMP-vel azonosítja, noha ezt nem direkt módon teszi. Ugyanis sokáig mindenki bedőlt a megtévesztésnek:

„Az MSZP a rendszerváltás hajnalán sokakkal elhitette, tán még mi magunk is akartunk hinni benne, hogy jó útra tért, leszokott beteges szenvedélyéről. Ám az elmúlt két évben újra és újra rajtakaptuk, hogy akárcsak a gyógyíthatatlan szerencsejátékos, visszatér régi szenvedélyéhez. Sőt egyre nyíltabban, egyre mohóbban hódol szenvedélyének, az egyeduralom politikájának.”

A következmény, amely „az egyeduralmat demokráciának hazudó” szocialista párt betegességéből fakad, hogy a „diktatúrából kinőtt párt ma is szentesíti a hatalomgyakorlás antidemokratikus módszereit” és kiiktatja a hatalom ellenőrzésének demokratikus intézményeit. Egyszóval Orbán szerint jelenleg Magyarországon „demokratikus díszletekről” lehet beszélni csupán, teljes értékű demokráciáról nem.

Ezt a válságot, amelyben „a kormány és az ország éles konfliktusban áll egymással”, az „erkölcsi rend” felborulásaként jellemzi, ami a hazugságok következménye. Márpedig e rend „nélkül nincs társadalom, nincs demokrácia, nincs törvény és nincs szabadság sem”.

Ebbe a magyarázatba, amely tehát a szocializmust egybemossa a kommunizmussal, a szocialistákat pedig a kommunistákkal, szervesen illeszkedik az állítás, miszerint a kormány illegitim. Hiszen mindenki hazugság áldozata lett. 2006 őszén nem történt más, mondja Or-

bán, mint hogy „lebukott” egy párt, amely azt állította magáról, hogy betartja a demokratikus játékszabályokat. A nyilvánvaló történelmi referenciák révén ismét a nyolcvanas évek második felében találjuk magunkat; nem véletlen, hogy a helyzetelemzés végén, amely az október 23-ra tervezett nagygyűlésre mobilizál, ezt olvashatjuk:

„Ma talán jobban értjük az '56-os magyarokat, mint bármikor korábban. Ötven évvel a szabadságharc után nekünk is a hazugságot kell legyőzni. A mindent elsorvasztó hazugságot.”

Ez a párhuzam a megemlékezés időbeliségének strukturális jellegzetességeiből adódóan erősebb az Astorián elhangzott beszédben. Egymás mellé kerül a Szovjetunió '56-os forradalom általi lelepleződése és az MSZP lebukása, továbbá a magyarokként megszólított kollektív „mi” a demokratákkal, 1956 örökösével azonosítódik. Ennél fontosabb azonban, hogy a kormány felelősségre vonása a diktatúra bűnelkövetőinek a rendszerváltáskor elmaradt felelősségre vonásán keresztül határozódik meg. Erre utal a „felemás rendszerváltás” fogalma.

„Az ország kiszabadult, de szabadsága csak törékeny lehetett. Törékeny, mert a rendszerváltoztatás felemás módon ment végbe, a szocializmus csődjéért viselendő felelősség tisztázása elmaradt, a felelősök számonkérése elsikkadt. Ez és csak ez tette lehetővé, hogy másfél évtized után a hazugság visszatérjen, és ismét eluralja az életünket.”

A felelősség, teszi hozzá Orbán, „ma is az országot csőd szélére juttató országvezetőké”. A múlt folytonosságáért, vagyis az egyeduralom(ra való törekvés) továbbéléseért a rendszerváltás felemás mivoltában kell keresni az okokat. A jelen tehát a rendszerváltás fogalmán keresztül konstruálódik: ezúttal nem maradhat el a felelősök, méghozzá ugyanazok felelősségre vonása. A rendszerváltás befejezésének eszméjéről van tehát szó, melyben a Fidesz október elsejei önkormányzati választáson elért eredménye „az igazság történelmi győzelmévé” válik, a népszavazás bejelentését pedig szintén a rendszerváltás igazolja, méghozzá a „négyigenes népszavazásra” tett utalás révén:

„Meg kell hát adni az embereknek a lehetőséget, hogy szavazzanak arról, ami ma akarataik ellenére történik. Meg kell adni a lehetőséget, hogy szabadon döntsenek a jövőről, a reformokról, igen, most is egy demokratikus szavazás jelentheti a megoldást, egy népszavazás.”¹¹

A rendszerváltás ezúttal nem a jogállamiság megteremtése, hanem annak helyreállítása, amelyben a népszavazás olyan eszköz, amely „visszavezetheti Magyarországot a demokrácia útjára, ahonnan a hazugságok letérítették”.

Elmaradt mentális rendszerváltozás

Mi a baj a rendszerváltozással? – kérdezi Gyurcsány a „Szembenézés” legelején. A kérdés megválaszolása érdekében definiálja a fogalmat. Eszerint a rendszerváltásnak három tartalmi és egy „hatalmi-eljárási jellegű” pillére van. Az első pillér a szabályozott piaci versenyre épülő szociális piacgazdaság, a magántulajdon és a magánkezdeményezés elsődlegességével. A második a szabadságjogokon alapuló parlamentáris demokrácia. A harmadik a NATO- és EU-tagság. E kereteket illetően sem szükségét, sem lehetőségét nem látja bármiféle korrekciónak, és értelmetlennek, felelőtlennek, üresnek és abszurdnak nevezi az „új rendszerváltozás bárminemű jelszavát”.

A negyedik pillér az átalakulás folyamatára vonatkozik: egyrészt a tárgyalásos jelleg alkotja, másrészt az, hogy a jövőbeni politikai legitimitás kizárólag az új alkotmány szerinti szabad választásokon alapul. Ez azt jelenti, írja, hogy a rendszerváltás során nem korlátozták jogilag az állampárthoz kötődő szervezetek vagy személyek részvételét az új köztársaság közintézményeiben. Gyurcsány korrekciót ebben a tekintetben sem tart szükségesnek, bár hozzáteszi, hogy e negyedik pillért hamar támadások érték. Ilyen támadásnak tekinti a rendszerváltó forradalom követelését is.

Ez azonban önmagában nem oka annak, hogy „kitápintható a kiábrándultság, a frusztráltság”. A rendszerváltás ebben a gondolatmenetben is annak megnevezése, hogy „a történelmi idő visszatért a maga rendjébe”, azzal a kitételrel, hogy nem tette meg nem történet a korábbi évtizedeket, sem a magyar társadalomfejlődés „elkésztségének ezernyi nyavalyáját”. A miniszterelnök itt nagy ívű társadalom- és politikatörténeti fejtegetésbe kezd. A „társadalmi csaldás háromágú gyökere” közül az első a bibói zsákutcs történelemből, a második pedig a jobb- és baloldal jogos történelmi sérelmeiből (náciizmus, hungarizmus, kommunizmus) táplálkozik.

A harmadik, a „frusztráció elmélyülésének” legfőbb oka a rendszerváltáshoz fűződő illúziók tömeges elvesztése. Eszerint a rendszerváltás fő támasza, a nyolcvanas években „felemás módon polgárosodott” középosztály csaldóttan vette tudomásul, hogy az új rendszerben nem feltétlenül könnyebb a boldogulás: „Ami működött a szocializmus puha, kitérőkkel és mutyikkal teli világában, az sokszor elégtelennek bizonyult az új, nyitottabb, versengő körülmények között.” A gondoskodó paternalista állam, amely korábban akadályt jelentett e tömegeknek, folytatja, egyre inkább lehetséges és szükséges támaszként jelenik meg. Gyurcsány úgy fogalmaz, hogy a rendszerváltozás szabadságát egyre többen nem bővülő

lehetőségként, hanem növekvő felelősségként és teherként élték meg.

„Mentálisan nem voltunk felkészülve a rendszerváltozásra? Bizony nem. A szabadságot is tanulni kell. (...) Téréségünk mintegy százmillió polgára került ki egyik napról a másikra az állami gondoskodás néha ugyan fojtogató, de felelősség nélküli világából. Sem csodálkozni, sem felháborodni nem szabad azon, hogy sokan nehezen boldogulnak ebben az új életben, védelemre, segítségre vágnak, vagy éppen fáradtak, kiábrándultak és dühösek.”

E gondolatmenet szerint a múlt az emberek fejében és szokásaiban él tovább. A múlttal való szembenézés pedig nem más, mint a késő kádári megszokások megváltoztatása, leküzdése.

„A megszokás nagy úr. És mi azt szoktuk meg, hogy túl kell élni a mát, az éppen hatalmon lévőköt. Hogy az ő országuk nem a mi országunk. Nekik van államuk, nekünk meg van hazánk és nemzetünk. Ez utóbbi a maradandóbb. Azt tanultuk meg, hogy a törvények az idegenek, a megszállók szabályai, azokat nem betartani, hanem kikerülni kell. Magunk vagyunk, csak magunkra számíthatunk. Ugye ismerős mondatok ezek? Ott vannak az ösztöneinkben, a történelem által alakított idegrendszerünkben.”

Ez az állítás a korábbi definícióval szemben új megvilágításba helyezi a rendszerváltást, amely ezúttal magában foglalja a mindennapi megszokások és gondolkodásmódok változását is. Gyurcsány ennek elmaradását nem a történelmi rendszerváltáson kéri számon: az új meghatározás szerint az nem automatikus megoldás, hanem lehetőség, „nem maga a felemelkedés, hanem lehetőség a felemelkedésre”.

Mintegy további okként, „aminek semmi köze nincs a rendszerváltozáshoz”, hozza fel a Fideszt és politikáját. A legnagyobb ellenzéki pártot a rendszerváltásban csaldótt, radikalizálódó tömegek pártjaként határozza meg. Ahogy az orbáni elemzés a demokrácia alapjaként megjelölt „erkölcsi rendet” felszámoló erőként láttatja a szocialista pártot, úgy Gyurcsány a „demokratikus minimumot” kétségbe vonó pártként tartja számon a Fideszt. Az utóbbi fogalom arra az alapkonszenzusra vonatkozik, amely szerint „a versengő pártok mindegyike a közjót szolgálja”. Jól látszik, hogy a két pártelnök miként kontextualizálja a politikai helyzetet a rendszerváltáson keresztül úgy, hogy a másikat kizárja a demokratikus játéktérből. Ehhez járul még hozzá, hogy mindketten új jelenségként láttatják a felvázolt viszonyokat.

Az MSZP politikáján gyakorolt önkritikára nem térek ki.¹² Témánk szempontjából sokkal fontosabb, hogy a

régi rendszer nem csupán a késő kádári mentalitásban él tovább, hanem az intézményi struktúrákban is.

„Ha nem a képességekkel van a baj, akkor mivel? Azokkal a rendszerekkel, szabályokkal, intézményekkel, ösztönzőkkel, kényszerekkel, amelyeket alkalmazunk. Azok túlságosan sokszor a felelősségáthárításra, a kiváráásra, a kiskapuk keresésére, a bliccelésre ösztönöznek.”

A kormány által tervezett strukturális reformok pedig a gondolatmenet szerint pontosan ezen kívánnak változtatni. A „Szembenézés” második fele nem más, mint közérthetőnek szánt magyarázat a tervezett reformok szükségességéről és céljairól.

Gyurcsány a bevezetni kívánt reformintézkedések alacsony támogatottságát szintén a kádári örökség számlájára írja. Az „ismert mondást” idézi, amely szerint a politikai rendszer átalakításához elég hat hónap, a gazdasági rendszeréhez hat év, a „társadalmi kultúra” megváltoztatásához pedig hat évtized szükséges (hasonló magyarázattal él már 2006. október 23-án is). A probléma, állítja a miniszterelnök, abban rejlik, hogy noha az előző kettő megvalósult, ám „kerültük a szembenézést a társadalmi kultúra elkerülhetetlen átalakításával”. Ebben a tekintetben a mai helyzetet egyensúlyhiányként írja le, amelyben a rendszerváltás nyomán megnövekedett szabadsághoz nem társul a nagyobb egyéni felelősségvállalás (márpedig a kettő „kéz a kézben jár”), azaz nagy rá az igény, hogy szélesebb szabadsághoz szűkebb felelősség társuljon, hogy az állam vállaljon felelősséget a személyes boldogulásért. „A reformfolyamatok ennek a felelősségrendszernek a kialakítását célozzák” – írja.

Gyurcsány érvelése szerint tehát a reformok pontot tesznek a rendszerváltás végére: céljuk az, hogy végleg lezárják a kádári múltat. Ezt a folyamatot, mint láttuk, tanulásként látatja. Október 23-i ünnepi beszédében – érthető módon – 1956 és 2006 különbségeire fekteti a hangsúlyt. Eszerint míg 1956 küzdelme a szabadságról szólt, 2006-é már a szabadság rendjéről, a demokráciáról. Nem arról, hogy legyen-e, hanem hogy milyen legyen.

„1956 szabadságkiáltása – mondja – milliókat ért el. Most az a dolgunk, hogy ezek a milliók ne csak hallják, de értsék is a szabadság üzenetét: merj önmagad lenni, tudj tisztelni másokat, ne félj a felelősségtől, óvd a szabadság rendjét, a demokráciát! Be kell valljam, hogy körülnézve úgy látom, hogy mindez sokkal nehezebb lecke, mint 17 évvel ezelőtt gondoltuk.”

Mi az oka, hogy még a rendszerváltás után tizenhét évvel is olyan sok szó esik a rendszerváltásról?

Mindhárom fent tárgyalt politikai erő a (kommunista) múlt továbbéléseként kontextualizálja a jelen problémáit, és cselekvési programját is ebből vezeti le. A Kossuth téren „a” forradalom éled újjá az államszocialista rezsim folytonossága miatt; Orbán szerint a kommunizmus (hazugsága) tért vissza azzal, hogy a diktatúrára mindig is hajlamos MSZP lelepleződött; Gyurcsány pedig azt állítja, hogy a kádári diktatúra a mai napig tovább él a mindennapi rutinokban, az emberek mentalitásában és az intézményi struktúrákban. A múlt továbbélését mindhárom esetben a rendszerváltás befejezése zárja le, ami persze cselekvési programként mást és mást jelent: a Kossuth téren a forradalom egy formáját, Orbánnál a demokrácia helyreállítását, Gyurcsánynál pedig a felelős gondolkodásmód és cselekvés kialakítását. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy az egyes esetekben más és más a „rendszer”.

E különbségeknél fontosabb azonban, hogy a rendszerváltás (ra hivatkozás) mint politikai gyakorlat nyilvánvaló történelmi referenciái révén, vagyis hogy „megtörtént esetet dolgoz fel”, időben és térben egyaránt elhelyezi a magyarokként megszólított kollektív „mit”. Mint bemutattam, időbeliségében ez nem tekinthető emlékezeti gyakorlatnak; inkább valamiféle nosztalgjáról van szó, amely változatlan múltként konstruálja meg a jelent, még hozzá kreatív módon, hiszen minden esetben idealizálja is, amire múltként hivatkozik.

A rendszerváltás befejezésének diszkurzív alakzata, jövőbe tekintése okán (milyen lesz az új rendszer) ugyanakkor komoly mozgósító erővel bír. Megmutatja a „mi helyünket” a világtörténelemben; elhelyez egy olyan képzeleti térben, ahol világosan elkülönülnek a bűnösök, a felelősök vagy éppen az okok. Ebben a térben a magyaroknak meghatározott – és éppen az általuk elfoglalt pozícióból fakadó – küldetése van: legyőzni az országot elnyomó kommunisztákat, helyreállítani a demokráciát, illetve levetkőzni a Kádár-rendszerből hátramaradt rossz beidegződéseket.

Strukturális kérdés, hogy mi áll a „rendszerváltás befejezésének” elnevezett toposz e sikertörténete mögött a tárgyalt (domináns) szimbolikus képzeletvilágban. Említett lokalizáló és mobilizáló szerepét véleményem szerint elsősorban azért játszhatja el, mert megüresedett az a szimbolikus tér, amelyet a közelmúltig teljes mértékben az „Európába való visszatérés” toposza uralt. Ami itt igazán érdekes, hogy e strukturális változás maga is a múlt-ra irányul: a rendszerváltás diskurzusának divatja a múlt jelene, pontosabban a jelenné tett múlt.

-
- 1 Megtalálható a <http://2006-2007.orbanviktor.hu/> honlapon.
 - 2 Elérhető az interneten a http://www.miniszterelnok.hu/mss/alpha?do=2&pg=2&st=1&m10_doc=537 honlapon.
 - 3 Lásd még: <http://2006-2007.orbanviktor.hu/>, illetve <http://www.mno.hu/portal/378723?searchtext=szabadda%20tesz>.
 - 4 Lásd még: http://www.miniszterelnok.hu/mss/alpha?do=2&pg=2&st=1&m10_doc=715, illetve <http://www.nol.hu/cikk/433050/>.
 - 5 Irányító tagjai: Takács András, a Szabad Magyarorszáért Mozgalom tagja, Toroczkai László, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom elnöke, Molnár Tamás, a Jobbik volt alelnöke, valamint Halász József.
 - 6 Tamás Károly, Kőrösi Imre, Schuster Lóránt, Nagy László, Ekrem Kemál György vezetésével.
 - 7 Az MSZMP egykori KB-titkára, a harmadik köztársaságot 1989-ben kikiáltó ideiglenes köztársasági elnök.
 - 8 Az MSZMP KB, majd PB tagja, államminiszter, aki 1989. január 28-án népfelkelésnek nevezi a korábban hivatalosan ellenforradalomként számon tartott '56-os eseményeket.
 - 9 Érdekes sajtóhír, hogy az MTV ostroma alatt az egyik rendőr, akit eltaláltak egy macskakövel, azt mondta: olyan az egész, mint amilyen 1956 lehetett, „most is a kiskatonákat akarják megfincselni”.
 - 10 Lásd: www.kossutherradio.com.
 - 11 „[A] rendszerváltás előtt is egy népszavazás tárta szélesre a kapukat” – fogalmaz lényegre törően egy évvel később, 2007. október 23-án.
 - 12 Elsősorban a 2001 utáni szociális intézkedéseknek a „modernizációval” való össze nem egyeztetetőségéről, illetve a kampányidőszakokban véghezvitt ígéretési spirál elítéléséről van szó.

